

DÍJ ÉS ÉRDEM

*Mezey Katalinnal a magyarországi irodalmi díjakról
Thullner Zsuzsanna beszélget*

– Mezey Katalin az irodalom művelője és egyben értő kritikusa is, számos olyan bizottság, zsűri tagja volt az elmúlt évtizedben, amelyek irodalmi díjakról döntenek. Melyek a legrangosabb irodalmi díjak Magyarországon?

– Az irodalmi díjaknak három szintjük van. Az első, a legmagasabb szintű állami kitüntetés, a Kossuth- és a Széchenyi-díj, amelyet a miniszterelnök által felkért bizottság ítél oda. A főkuratórium összesíti a különböző alkuratóriumok javaslatait. Az irodalmi alkuratórium a Kossuth- és a Széchenyi-díj esetében illetékes javaslatot tenni, a miniszterelnök által működtetett főkuratórium valamennyi szakmai terület Kossuth-díját és kormány szintű tudományos díját ítéli oda.

A középső szint a szakmai díjak szintje, amelyek közül ránk a József Attila-díj tartozik. A különféle írószervezetek jelöléseket tesznek saját körükben, köztük az Írószövetség választmánya is a szakosztályok javaslatait figyelembe véve megszavaz egy névsort, aztán összeül a kulturális miniszter által felkért szakmai kuratórium, amely a végső döntést hozza. A tizenhárom díjból egy a gyermekirodalomé, egy a műfordításé, és legalább három határon túli magyar íróhoz, költőhöz, irodalomtörténészhez kerül. Az úgymond szocialista évtizedekben ez a díj a fiatal generációk kitüntetése volt, később azonban átalakult, ahogy minden más művészeti ág területén is, a középdíjak karaktere. Sok elégedetlenség fakadt ebből a változásból, egyrészt mert a fiatal generáció nincs igazán a figyelem középpontjában, nincsenek megfelelő irodalmi díjak számukra. Másrészt azért, mert előfordul, hogy egy idősebb író József Attila-díjat kap egész addigi életművéért, ugyanakkor egy fiatal író egy kötettel kapja meg ugyanazt a díjat. Ilyenkor felmerül a kérdés, vajon ugyanannyit ér valakinek az egész életműve, mint másnak az első kötete. Persze nem erről van szó, hanem arról, hogy a József Attila-díj jelenleg kettős funkciót lát el, és a szakma kénytelen ezt elfogadni.

A harmadik terület változatos: ide tartoznak egyrészt a rendszerváltozás után létrejött minisztériumi díjak, amelyek közül nem egyfel

jelentős pénz is jár. Ilyen pl. a Márai-díj, amely az év három legsikeresebb írói életművét jutalmazza; a Soros Alapítvány különböző műfajokban odaítélt életműdíja, a Weöres-, a Kosztolányi-díj stb. Ezek jelentős pénzjutalommal járnak. Ugyanebbe a kategóriába tartozik az eddig három esztendőben odaítélt Magyar Irodalmi Díj, amelynek ötmillió forintos összege különböző szponzorok, cégek támogatásából áll össze. A minden évben kiosztásra kerülő díj fővédnöke Göncz Árpád, idén Parti Nagy Lajos kapta, tavaly Balla Zsófia és Bodor Ádám, azelőtt Esterházy Péter. Természetesen meg kell említeni a 2003-ban először átadott Prima Primissima-díjat, amelynek három író-kitüntetettje is volt. Nem ennyire, de új az Alternatív Kossuth-díj is, amelyet eddig négyszer ítéltek oda a szakmai grémium. Ez a Gyurkovics Tibor neve által fémjelzett Magyar Írók Egyesületéhez és a Makovecz Imre vezette Magyar Művészeti Akadémiához kapcsolódik. Ez is szponzorok által felajánlott díj. Korábban is nagy vitákat generált, nem különben az idei esztendőben: idén Döbrentei Kornél-nak ítéltek oda. Szintén új a Szépirok Társaságának Díja és az Írók Szakszervezete által alapított és új, jelentős prózai alkotásokért már két ízben odaítélt Csupaki Irodalmi Fesztivál díja. Ezen túlmenően létezik sok más olyan fontos irodalmi díj is, amely esetleg jelentős anyagi támogatással jár, de a közvélemény által kevésbé ismert (Déry Tibor-díj, Füst Milán-díj, Arany János-díj, Év könyve-díj, a Kortárs folyóirat díja, az ARTISJUS-díj és -ösztöndíj, a Quasimodo költői-díj, az IRKA-díj és -ösztöndíj stb.). Ezekről a Magyar Irodalom Évkönyve minden esztendőben pontos képet ad.

– Mostanában több nagy összegű díjat is kiosztottak, mint a már általában is említett Magyar Irodalmi Díjat. Jelent ez valamiféle változást az irodalom megítélésében, megbecsülésében?

– Igen, azt jelenti, hogy az irodalmi teljesítményekre a társadalom anyagi javakban bővelkedő rétege odafigyel, és mecénás szerepet tölt be azzal, hogy kiválaszt és javadalmazásban részesít egy-egy irodalmi teljesítményt. Egy ilyen nagy pénzösszeg, amely adott esetben meghaladja a Kossuth-díj összegét is, vagy vetekedik vele, megosztja az írói szakmát, hiszen mindenkinek megvannak a saját jelöltjei, akikről úgy érzi, jobban megérdemelnék a díjat. Két sarkos vélemény áll egymással szemben, mindkettőben van igazság. Az egyik, hogy bárcsak ne lennének díjak, mert csak fájdalmat okoznak, irigységet keltenek, szakmai elfogultságot tükröznek. A másik vélemény szerint jóval több díjat kellene odaítélni, hiszen ha a díjak évről évre kiosztásra ke-

rülnek, végül elérnek mindenkihez, aki megérdemli. A József Attila-díjak esetében érezzük minden évben, hogy lehetetlen igazságosan odaítélni, mert a középdíj nagyon sok jó teljesítményre ráillik: egy jó tehetségű, de sikerekben nem bővelkedő író visszaigazolást nyer, egy újonnan induló tehetség biztatást kap... Legalább kétszer annyi József Attila-díjat oda lehetne ítélni a jelenleginél.

– *A magánmecenatúra pótolhatja ezt a hiányosságot?*

– Nem, ezeknek a díjaknak a funkcióját nem tudja betölteni. Minden író leginkább a szakma elismerésére vágyik. Hagyományosan az első lépcsőfok egy író számára az volt, hogy belépett az Írószövetségbe, a második pedig az, hogy megkapta a József Attila-díjat. Minden művészeti ágban nagyon érzékeny pont a kvalifikáció. A szakmai megbecsülés, az elismerés utáni vágy és a hiúság egyaránt szerepet játszanak az alkotó ember közérzetében. Az olyan szakmáknál, mint a művészet, az irodalom, ahol a megítélés nagyon szubjektív és az anyagi boldogulás nagyon nehéz, a helyzet még összetettebb. Az alkotó tulajdonképpen a díjak révén kap vagy nem kap visszajelzést.

– *A József Attila-díj kapcsán említetted, milyen nehézségek elé állítja a szakmát a döntés. Megoldhatatlan problémáról van szó, vagy pedig azt jelzi ez, hogy az állami támogatások rendszere nem teljesen átgondolt?*

– Sok hiba van a támogatási rendszerben, amely 1994 óta tulajdonképpen ugyanazokkal az összegekkel működik, miközben a pénz értéke jelentős mértékben csökkent. A díjak és kitüntetések területén történt a legtöbb pozitív változás: a József Attila-díj összege például 70 000-ról 200 000 forintra emelkedett az utóbbi időben, ráadásul idén már adómentes, a Kossuth-díj összege is normális módon követte az inflációt (mára ötmillió forint). Díjazni mindenki szeret, látványos dolog. Jó, hogy díjakat osztanak ki, így az irodalomra esik egy kis fény. Ilyen volt pl. a Prima Primissima-díj is. Az egész művészeti életet érintette, és az irodalom terén is három elismerést hozott. Az életműdíjat Szabó Magda kapta meg (ez idén kb. 13 millió forint volt), kb. 3 millió forint jutott a Prima elismeréssel Székely Magdának és Nádas Péternek. Díjakat alapítani mindenki szeret, hiszen a kitüntetések reflektorfénybe kerülnek. Itt kell beszélni az Édes Anyanyelvünk pályázatról. Sokat vitattuk, mert olyan nagy összegeket ítélt majd oda egy-egy kötetért, amelyek az írók számára eddig elképzelhetetlenek voltak, aránytalanul nagyok az eddig létező támogatásokhoz képest. Ugyanakkor felpozícionálta az irodal-

mi életet. Az Írószövetségben mára kialakult válsághelyzet kiindulópontja is ez a díj volt, mert miközben rávilágított az írotársadalom mai helyzetének abszurd voltára, egy sor régi ellentétet szított fel. Hogy lesz-e mindennek következtében konkrét, pozitív változás, előre nem tudhatjuk. Az mindenesetre örvendetes, hogy a miniszter nem sértődött meg a kritikák hallatán, hanem Irodalmi Kerekasztal összehívását határozta el.

– Említetted a József Attila-díj kapcsán, hogy a fiatalok kiestek a figyelem középpontjából. Az Édes Anyanyelvünk pályázatban az elsőkötetes írók is teret kaptak.

– Sok emberben felmerült a kérdés, vajon lehet-e olyan jó első kötetet találni, amely esetleg kétszer annyit ér, mint a Kossuth-díj, hiszen még a harmadik helyezési is alig kevesebb, mint a Kossuth-díj összege. Nem tudjuk, hogy végül elsőkötetes írók kapják-e meg, mert menet közben árnyalódott a kiírás: egy eddig még meg nem jelent kötettel is versenyben lehet lenni. Nehéz dolga lesz a zsűrinek az elbírálásnál, mert sok tisztázatlanság van: kérdés például, hogy vajon folyóiratban vagy kötetben meg nem jelent műről van-e szó. Ezenkívül a Móricz Zsigmond-ösztöndíj komoly lehetőség a fiatal írók számára, vagy az előző kormányzat alapított Örkény István-díj, illetve az Eötvös József-díj, amely szintén az irodalmi élet fiatalabb generációinak szól, de a pályakezdő írókat, költőket támogató komoly díj máig hiányzik.

– Tudjuk, hogy a kelletnél kevesebben olvasnak kortárs szépirodalmat. Az irodalmi Nobel-díj hatása mindenki számára érzékelhető. Mérhető-e vajon más díjaké?

– Igen, a Kossuth-díj hatása tükröződik valamennyire a kereskedelemben is, a József Attila-díjé már kevésbé. A sajtóban nincs elég nagy publicitása a művészeti díjaknak. A média önmagát tartja a legfőbb művészetnek, legfeljebb a színészeket, még inkább a kérészéletű tévésztárokat értékeli, saját kreatúráit akarja ráerőltetni a közönségre. Pillanatokon belül elfogy a kereskedelemben például egy felfuttatott médiaszemélyiség könyve, míg egy komoly szépirodalmi kötet „lassan fogyó termék”-nek számít. Ilyen módszerekkel a jelentéktelenből hírességet csinálnak, a hírességből pedig többféle hasznosítással (könyvek, film-, reklám-, tévés szerepek) nagy jövedelmeket csikarnak ki azok a befektetők, akik a média tüzéhez közel ülnek. Ha egy sztár teljesítménye hírességével valamennyire arányban áll, rendben van; de ha nincs szükség teljesítményre, csak – néha egészen alantas eszkö-

zökkel – az embert szinte használati tárgyként kihasználva folyik a sztár- és pénzcsinálás, az bizony nemcsak szomorú, de társadalmi üzenetében rendkívül káros jelenség is.

– *Írók, költők is szerepelnek a médiában. Hogyan hat vissza ez a szereplés a közvéleményre és a szakmára?*

– Kicsit esetlegesek ezek a szereplések, nem az irodalom, hanem a média értékei mentén valósulnak meg, sokszor kapcsolatok útján, vagy külsődleges adottságok alapján. Én úgy gondolom, a média olyan üzletág, amelyet nem feltétlenül kell hasznosítani. A művészember általában igényli az autonómiát, ez a médiában sokszor elvész, az ember kiszolgáltatottá válik. Úgy érzem, minél messzebb vagyok a médiától, annál nyugodtabb az életem. Nincs otthon televíziónk, a saját szerepléseimet sem nézem meg. Vannak írók, akik kívül maradnak ezen a körön – vagy saját szándékuk alapján, vagy érdeklődés híján. Általában elmondhatjuk, hogy a média erősen befolyásolja a szakmai előmenetelt és a szakmai hangulatot is. Vannak ugyanakkor olyan, kitűnő médiaszereplő művészek, írók is, akik kifejezetten jó szolgálatot tesznek mind a közönségnek, mind az irodalomnak fellépéseikkel: ilyen például Jókai Anna is, akit felüdülést jelent hallgatni a médiában.

– *Mekkora presztízse van ma Magyarországon annak, ha egy író díjazásban részesül?*

– A művészeti életben az alkotók számára nagy lelki teher a visszajelzés hiánya. A középiskolai oktatásban való megjelenés nagyon szűk kört érint, az egyetemi oktatást az irodalom divatirányzata uralja. A kortárs írók nagy része, akármekkora életművel rendelkezik is, kiszorul a szakma látómezejéből. Ezért is fontosak az irodalmi díjak – szélesebb skálán mozognak. Szinte védekezési mechanizmus, hogy minden írószervezet alapít valamilyen díjat. Mint már említettem, az Írók Szakszervezete eddig kétszer osztotta ki a Csopaki Fesztivál irodalmi díját: először Salamon Pál kapta *A menyegző* című regényéért, másodsor Kőrmendi Lajos a Nagykunság művelődését, irodalomtörténetét esszéisztikus módon megjelenítő *Az együttleges szellem* című kötetéért. Egy kevésbé ismert területet, a realista prózát próbáltuk meg ezzel a díjjal előtérbe hozni. Nagyon kevesen tudják, hogy létezik ez a díj, jó pár évnek kell eltelnie, hogy odafigyeljen rá a szakma. A folyóiratok díjainak presztízst a folyóirat presztízse határozza meg. Fontosak, de kicsit a szakma belügyei, hiszen nem mindegyikre figyel oda a nagy nyilvánosság.

– *Magad is megkaptad az Artisjus-díjat. Hogyan fogadtad?*

– Nagy örömet okozott. Elsősorban a művek számítanak, de a szakma megbecsülése is fontos. Ugyanakkor az író számára a legfontosabb, hogy módja, ideje, anyagi lehetősége, függetlensége legyen az íráshoz.